

Vztahy armády a společnosti: vývoj a tendence

Vztahy armády a společnosti jsou tématem, kterému se věnuje v současném světě značná pozornost a v posledních čtyřech letech i oborem, ve kterém došlo ke značnému pokroku. Odborníci věnující se tomuto problému zdůrazňují, že současné teorie vztahů armády a společnosti jsou produktem teprve posledního půlstoletí. První konsistentní koncepce byly vytvořeny až v padesátých a šedesátých letech americkým politologem Samuelem Huntingtonem a později i nestorem vojenské sociologie Morrisem Janowitzem; na komunistickou společnost byly tyto koncepce aplikovány americkými politology Williamem Odomem, Amosem Perlmutterem a Timothy Coltonem. Devadesátá léta jsou charakteristická hledáním nových přístupů k problematice vztahů armády a společnosti.

* * *

Většina tzv. postkomunistických zemí v současnosti usiluje o vstup do NATO a především participuje na programu *Partnerství pro mír*. Jedním z nejdůležitějších otázek v rámci této iniciativy, a také důležitým předpokladem pro členství v Severoatlantické alianci, je **demokratická kontrola armády a změna vztahů armády a společnosti**. Tuto myšlenku formuloval asistent ministra zahraničních věcí USA pro otázky Evropy a Kanady Richard Holbrook ve svém článku „*Citlivé rozšíření NATO bude chránit Evropu i Ameriku*“ v *International Herald Tribune* a později ji rozvedl v článku publikovaném v časopise *Foreign Affairs*. Zdůraznil, že „každá nová členská země NATO musí být demokratická, musí mít tržní ekonomiku a musí být ochotna a schopna provádět odpovědnou bezpečnostní politiku a tak přispívat k poslání Aliance“. To znamená, že žádná země, kde armáda není pod civilní kontrolou a kde doposud nevznikly standardní vztahy mezi armádou a společností, se nesmí o členství v NATO ucházet.¹⁾

O tom, že tento důraz na standardní vztahy mezi armádou a společností i civilní kontrolu armády nejsou jenom pouhými slovy, svědčí i mnohé výzkumné projekty, které jsou sponzorovány jak NATO, tak jednotlivými vládami členských zemí, případně EU a WEU.

Vztahy armáda - společnost a naše minulost

Pochopit vztahy armády a společnosti v České republice není možné bez historické analýzy jejich vývoje. Je potřeba si uvědomit, že mnohé z aktuálních problémů jsou odrazem minulé situace a mají hluboké kulturní zakotvení; nelze je proto změnit ze dne na den. K vyřešení některých může dojít generační obměnou, jiné se však v důsledku vývoje a nových společenských trendů spjatých s industriální společností mohou ještě více prohloubit.

Od 17. století - konkrétně v letech 1620 až 1918 - neexistoval žádný státní útvar, který by byl výrazem české svěbytnosti, a proto existuje jen málo událostí, které by formovaly českou vojenskou tradici. Značnou roli ve vytváření základů vojenských tradic sehrály až čs. legie, ve kterých bojovalo na 140 tisíc legionářů. Za první republiky byly vztahy armády a společnosti vcelku pozitivní, i když bychom je neměli idealizovat. Velice úspěšné byly mobilizace v roce 1938. Ovšem na druhé straně, na obranu republiky armáda použita nebyla a i když šlo o **politické** rozhodnutí, vyvstala již tehdy později často frekventovaná otázka „*K čemu máme armádu?*“ Její naléhavost nezmizela ani pod dojmem skutečnosti, že v průběhu druhé světové války se naši vojáci účastnili boje proti fašismu na všech frontách.

Zvláštní kapitolu tvoří období komunistické vlády. V roce 1948 armáda zůstala v kasárnách. Přímo byla potom armáda proti občanům nasazena dvakrát. V roce 1953 v Plzni proti demonstraci, v níž obyvatelé tohoto města vyjadřovali svou nespokojenost s měnovou reformou, podruhé v roce 1969 v Brně proti demonstraci připomínající první výročí „bratrské pomoci“. Navzdory skutečnosti, že v r. 1968 armáda neprovedla žádná opatření, aby zabránila okupaci, byla v normalizačním období jako státní instituce čistkami postižena v podstatě nejvíce. Existují indikace (návrhy některých vysokých důstojníků na ÚV KSČ), které ukazují na přípravu k vojenskému zásahu proti demonstrantům v roce 1989. Všechny tyto události se odrážejí v historickém povědomí českého národa a mají svůj vliv na formování vzájemných vztahů mezi armádou a dnešní společností.

Vztahy armády a společnosti po roce 1989

Jaké jsou nejdůležitější problémy v oblasti změny vztahu mezi armádou a společností v postkomunistické společnosti? Slovinský sociolog a současný zástupce této republiky v OSN Anton Bebler je charakterizoval následovně:

- oddělení armády a komunistické strany,
- depolitizace armády a zákaz politických aktivit v armádě,
- podřízení armády parlamentní, vládní, prezidentské a veřejné kontrole,
- vytvoření prostředků, které by armádě umožnily artikulovat své zájmy a potřeby.

Tyto úkoly vyžadují provést následující základní kroky:

1. Jednoznačně rozdělit pravomoci mezi prezidenta a vládu.
2. Ustanovit parlamentní a vládní kontrolu vojenského rozpočtu, včetně kontroly pravomocí parlamentu v případě určitého ohrožení.
3. V době války kontrolu armády a generálního štábu civilním ministrem.
4. Vytvořit pozitivní image armády ve společnosti, zvýšit její důvěryhodnost a odpovědnost.²⁾

Seznam opatření, která měla nastolit standardní vztahy armády a společnosti a zavést plnou civilní kontrolu, je pochopitelně daleko širší už proto, že do této oblasti vstoupili i noví aktéři, jako například tisk, politické strany, regionální samosprávy a vědecké instituce. Celý problém je nyní daleko komplexnější. Z tohoto důvodu se budeme věnovat jednotlivým oblastem podrobněji, přičemž se zaměříme na spíše kontroverzní aspekty vztahů armády a společnosti.

1. Prezident, vláda a parlament

V „Prezentačním dokumentu“ podepsaném v říjnu 1994 v Bruselu se říká, že ČR již vytvořila základy demokratické kontroly armády, které jsou shodné s těmi, které sdílejí státy s rozvinutou demokracií. Je potřeba poznamenat, že v této formální rovině došlo v porovnání se stavem před rokem 1989 k radikální změně a že byla zavedena plná vládní a parlamentní kontrola armády. Naše situace je odlišná od Rumunska a Bulharska, ale i Polska, kde měl vojenský establishment výrazný vliv na rozhodování o tom, kdo se stane ministrem. V Armádě ČR jsme se nesetkali se situací, že by generálové vyjádřili nedůvěru svému ministrovi, jak se to například stalo v září 1994 v Polsku (incident v Drawsku) na podnět prezidenta Walesy. Pokud se v ČR diskutovalo o osobě ministra obrany, případně o pravomocích jednotlivých ústavních činitelů, diskuse probíhaly v rovině politické nebo masmédiální a armáda se do nich nezapojila.

Kontrola vládou, parlamentem a prezidentem se nejvýrazněji projevuje ve sféře kontroly rozpočtu. Armáda si je vědoma toho, že žije z peněz daňových poplatníků a současně i toho, že společnost není ochotna vynakládat prostředky, pokud není jasné kde, kdy, proč a jak jsou utráceny. Otázkou dne je tudíž **transparentnost finančních toků a operací** prováděných armádou. Když srovnáme současnou situaci v České republice s ostatními demokratickými zeměmi Evropy, můžeme předpokládat, že tlaky na finanční kontrolu armády budou stále silnější a tato otázka se dostane ještě více do centra pozornosti nejen politiků, ale i novinářů a civilní veřejnosti. Samozřejmě, že i zde bychom mohli najít kontroverzní body, které se týkají odpovědnosti jednotlivých ústavních a státních činitelů (především branného a bezpečnostního výboru v parlamentu, role Rady obrany státu a generálního inspektora) ve vztahu k armádě. Výraznějším nedostatkem v této oblasti je poněkud vágní bezpečnostní koncepce, která by měla vyjasnit cíle ČR v bezpečnostní oblasti i úkoly armády a současně by jednoznačně definovala důvody existence armády, kolem kterých stále existují v tisku, v české veřejnosti, ale i mezi některými politickými subjekty pochybnosti.³⁾

2. Politici a civilní pracovníci v armádě

V říjnu 1990 vystřídal generála Vacka ve funkci ministra obrany Miloš Dobrovský a ještě před tím začali na ministerstvu pracovat lidé reprezentující Občanské fórum a vojenské sdružení Obroda. Šlo o důležitou změnu, která byla především v zahraničí chápána jako trend k ustanovení standardní civilní kontroly armády. Po vzniku České republiky se na nejvyšších postech objevili politici koaličních stran. V souvislosti s touto stránkou politické kontroly však musíme poznamenat, a to zdůrazňují také zahraniční experti, že **politická reprezentace v některých případech pronikla dosti hluboko do struktury armády** a že zde působila spíše negativně. Odborná expertiza byla nahrazena **politickým přístupem** k problému, což mělo za následek nejen nespokojenost mezi vojenskými profesionály, ale i negativní vliv na vztahy veřejnosti a armády. Příčinou tohoto stavu byl fakt, že především v počátečních fázích transformace armády *nebyly jednoznačně vymezeny principy obsazování politických a nepolitických funkcí civilními pracovníky*, což by vymezilo kompetence spojené s politickým rozhodováním na straně jedné a profesionální expertizou na straně druhé.

Právě v otázce politické reprezentace se ukazuje, že to, jak je prezentována armáda ve sféře politiky, se stává stále důležitějším faktorem ovlivňujícím vztahy mezi

armádou a společností. Veřejnost kladé stále větší důraz především na kvalitu osobnosti v čele ministerstva obrany i na zájem státních představitelů o armádní problémy.

Počet civilních pracovníků ministerstva roste, což je experty všeobecně považováno za pozitivní prvek, který v případě vyšší míry profesionalizace nahrazuje tzv. kontrolu armády prostřednictvím vojáků v základní službě. Na straně druhé neexistuje jednoznačná politika v oblasti rekrutace civilních pracovníků, ani důraz na jejich odbornou vojenskou přípravu na civilních vysokých školách. **Armáda není za současné situace schopna konkurovat civilnímu sektoru na trhu pracovních sil,** a proto pociťuje nedostatek mladých lidí, kteří by se mohli stát civilními pracovníky v armádě a věnovat se kariéře státního úředníka a současně experta v armádní problematice.

Vztahy mezi vojáky-profesionály a civilními pracovníky se normalizují, i když v počátečním období existovaly určité bariéry mezi těmito skupinami a vojáci z povolání logicky vystupovali jako jediní experti ve vojenské oblasti; mimo jiné také proto, že někteří civilní pracovníci nastupující do armády postrádali elementární znalosti ve vojenské oblasti. Čas však ukázal, že není možné striktně oddělovat civilní a vojenskou oblast. Spíše naopak, vojenští profesionálové si musí uvědomit, že v budoucnu budou civilní specialisté pronikat i do čistě technických vojenských oblastí.

Jde o trend, který známe ze všech moderních armád. Například celá logistická stránka americké operace na Haiti byla zabezpečována civilní ziskovou organizací, mající dlouhodobou smlouvu s americkou armádou. Podobné trendy zaznamenáváme nejen u týlových složek, ale i v oblasti technické podpory (např. technický personál na některých letadlových lodích ap.). Jakákoliv budoucí změna ve vztazích armády a společnosti, ale především uvnitř armády, je výrazně determinována vztahem tří složek: *politik - civilní pracovník - voják z povolání*. Tato situace bude vyžadovat i větší důraz na odbornou, politologickou a vojenskou přípravu civilních odborníků, ale i na přípravu vojáků v oblastech ekonomických a společenských věd. Současně nebude možné opomenout fakt, že na trhu práce bude armáda chápána jako jakákoliv jiná státní či zaměstanecká instituce.

3. *Vojenští profesionálové*

Začátkem devadesátých let vznikla poněkud paradoxní situace, kdy v armádním profesionálním sboru došlo k fragmentaci na dvou osách: První osou je ministerstvo, generální štáb a zbytek armády. Mezi profesionálními vojáky ve vojskách převládá mínění, že jejich nadřazené složky žijí zcela jinými problémy než zbytek armády. Druhou osou je rovina generační. Pro mladé vojáky z povolání se stává kariéra v armádě neperspektivní ve srovnání s lepšími možnostmi, které nabízí civilní sektor. Ten je pro ně přitažlivější z několika důvodů:

- pro lidi s vysokoškolským vzděláním je zde možné dosáhnout vyššího platu a nabízejí se zde daleko lepší možnosti sebeuplatnění,
- civilní firmy neprocházejí neustálou změnou, jak je tomu v armádě,
- sociální stabilita, perspektiva odborného růstu a mnohokrát i platové ocenění je ve většině zavedených soukromých firmách lepší než v armádě.

Naopak pro starší generaci se armáda stala „sociální institucí“, ve které se snaží zůstat za každou cenu. Tento stav je způsoben několika faktory:

- civilní sektor jim nenabízí tolik možností jako mladým lidem,

- jejich schopnost psychické adaptace na zcela novou situaci je nižší,
- administrativní pokusy zbavit se starších lidí se minuly cílem, protože nebyly vytvořeny sociální a finanční podmínky pro jejich odchod.

Současně se zapomnělo, že v armádě jako v jakékoliv jiné organizaci funguje tzv. sociální síť⁴⁾ a ti, kdo sdílejí moc, ji využívají k tomu, aby každé řešení bylo v souladu s jejich zájmy. A skutečná moc byla vždy výsadou především starší generace, změnami nejvíce ohrožené. Vojáci z povolání jsou proto přesvědčeni, že v celé naší armádě fungují jakési „personální unie“.⁵⁾ Když jsme jejich názory porovnávali se situací v některých západních armádách (Velká Británie, Německo, Francie, Švédsko, Švýcarsko, Itálie), byla tato tendence nejvýraznější právě u nás, přestože například tradice neformálních vztahů v britské armádě je pověstná.⁶⁾

4. Image armády a její prestiž

Ukazuje se, že se doposud nepodařilo vytvořit image nového vojenského profesionála. Navíc prestiž vojenské profese neustále klesá, přestože z pohledu veřejnosti je právě **úroveň důstojníků a poddůstojníků z povolání druhým nejdůležitějším faktorem (po osobnostech na čele ministerstva obrany) ovlivňujícím jejich postoje k armádě**. Teprve pak následuje chování a vystupování vojáků na veřejnosti, prospěšnost armády pro společnost i v době míru, zájem představitelů státu o armádu, účinnost civilní kontroly armády, vlastní zkušenosti z výkonu vojenské služby, informace sdělovacích prostředků o armádě, mínění mé politické strany či organizace s níž sympatizují a mínění příbuzných a známých.⁷⁾

Dalším faktorem majícím negativní vliv na vztah mezi armádou a společností je již zmiňovaný fakt, že **armáda není schopna konkurovat civilním firmám na trhu práce**. Tento stav jenom utvrzuje značnou část obyvatelstva v přesvědčení, že *profesionálním vojákem se stává jenom ten, kdo je neschopen najít uplatnění v civilním sektoru a na civilním trhu práce*. Logicky to má vliv na pokračující pokles prestiže vojenského povolání.

V polovině roku 1992 byla situace v případě vojenského povolání následující: mezi sedmnácti povoláními byl důstojník-technik řazen na jedenácté místo za mistra v továrně, i když například rozdíl v jejich vzdělání je evidentní. Ještě o něco nižší byla prestiž důstojníka-velitele roty, který byl na žebříčku prestiže zařazen až za vrchním číšníkem na čtrnácté místo. Za ním byl už jen policista-pochůzkář, průvodčí a popelář. Na předních místech žebříčku byl lékař, ředitel podniku a školy. Výrazně lepší bylo postavení vyššího policejního důstojníka (6. místo). V polovině roku 1995 byla situace ještě o něco horší. Z dvaceti profesí se voják z povolání v hodnosti majora umístil na devatenáctém místě. Za ním byla jenom uklízečka. Mezera mezi ním a mistrem (byl na 13. místě) se ještě rozšířila. Trend k poklesu prestiže je dlouhodobý, a když porovnáme výsledky z roku 1967 s výzkumem prováděným v roce 1995, vidíme, že tehdy zařadili lidé v žebříčku za sebou profesi vojáka z povolání, policisty, mistra v továrně, strojuvůdce a učitele na základní škole. Při posledním výzkumu v roce 1995 se toto pořadí zcela obrátilo. Nejvíce je nyní v úctě učitel (5. místo z dvaceti), následuje strojuvůdce (8.), policista (12.), mistr (13.) a voják z povolání (19.).⁸⁾

Když se zaměříme na vojenskou základní službu, zjistíme, že mezi českou veřejností a zvláště mladými lidmi převládá negativní postoj a **roste podpora plně profesionální armády (viz tab. 1)**.

Další výzkum byl zaměřen na možnost rozhodnutí mezi dvěma variantami:

- a) zachováním vojenské základní služby a
b) přechodem k systému plně profesionální armády

zaznamenáváme, že profesionální armáda je podporována 56 % české populace, zachování vojenské služby si přeje jenom čtvrtina respondentů (19 % odpovědělo „nevím“). U mužů ve věku do 30 let je pro zachování vojenské základní služby pouze 15 %. Celé tři čtvrtiny z této části mužské populace jsou pro přechod k profesionální armádě¹⁰⁾. Zdánlivě vysoké procento populace považuje za vhodný způsob jak přispět k obranyschopnosti státu možnost stát se vojákem z povolání, ale jenom malá část je ochotna tak učinit. Můžeme konstatovat, že převládá postoj „armáda ano, ale menší, méně finančně náročná a především beze mne“.

Tabulka 1

Nejlepší forma nové české armády⁹⁾

1. Plně profesionální armáda vytvořena jen z vojáků z povolání	32 %
2. Armáda sestavena z většího počtu vojáků z povolání i na nižších funkcích a z části i z vojáků základní služby	25 %
3. Armáda v níž by profesionální vojáci připravovali krátkodobým výcvikem vojáky v záloze	16 %
4. Žádná armáda	9 %
5. Armáda sestavená převážně z vojáků základní služby	3 %
6. Nevím, neumím to posoudit	15 %

Služba v profesionální armádě je daleko přitažlivější než služba v armádě konskripční, se kterou lidé spojují mnoho negativních charakteristik, jako je šikana, nekázeň, špatné sociální podmínky ap. Profesionální armáda je chápána dvěma způsoby:

- a) jako systém, který by umožnil mladým lidem vyhnout se vojenské základní službě;
b) jako systém, který by odstranil nedostatky, které se u nás spojují s vojenskou základní službou.

Dostáváme se tak do situace, kterou známe z průmyslových zemí, kde je stále výraznější tlak na úplnou profesionalizaci armády, který je politickými stranami využíván ve volbách k získání mladých lidí. Tento scénář se uplatnil v Nizozemí a Belgii a podobné argumenty byly např. použity Jacquesem Chirakem ve volbách ve Francii.

Vydeme-li z růstu tendence k podpoře plně profesionální armády, můžeme předpokládat, že za několik let bude podpora tohoto řešení ještě výraznější a armáda bude stát před nutností změny své hodnotní a věkové struktury. Tato tendence může být ještě výrazněji ovlivněna trendem, který se v současnosti rodí ve vojenském managementu ve Velké Británii (jedná se o tzv. Bettovu zprávu¹¹⁾ analyzující možnosti změny personální struktury britské armády a která by mohla být doslova revolučním faktorem v této oblasti).

Na závěr této části můžeme konstatovat, že zatímco v případě politické kontroly prošla armáda výraznými změnami, v oblasti personalistiky a v otázkách vojenské profese ji podstatné změny teprve čekají.

5. Akademické instituce, vysoké školy

V České republice zatím nedošlo k propojení civilního a vojenského vzdělání v takovém rozsahu, jak to známe z některých západoevropských zemí, především Německa. Výhodou vzdělávání na civilních školách je, že usnadňuje transferabilitu mezi civilním a vojenským sektorem, na kterou zejména mladší generace vojáků z povolání klade značný důraz, protože umožňuje větší uplatnění vojáků po ukončení profesionální vojenské dráhy a zvyšuje prestiž vojenské profese.

Dalším faktorem v této oblasti je i vzájemná spolupráce příslušníků armády a pracovníků civilních institucí na společných projektech týkajících se řešení problémů armády. V tomto případě jde o potřebu propojit dva pohledy na jeden problém, o zlepšení vzájemné komunikace mezi vojenskými a civilními odborníky, což by umožnilo lépe chápat argumenty druhé strany. Vědci z civilního sektoru mající značný vliv na formování postojů společnosti k armádě (zejména politiků, novinářů a veřejnosti) by tak lépe rozuměli tomu, co se v Armádě ČR děje. K určitému posunu v této oblasti již došlo, avšak celý proces závisí spíše na iniciativě jedinců než na koordinované aktivitě ze strany armády.

6. Veřejnost a tisk

Postoje veřejnosti i tisku vůči armádě se od roku 1989 radikálně změnily. Stav bezprostředně po revoluci byl odrazem toho, jakou roli sehrávala armáda v „socialistické společnosti“. Z tohoto důvodu byly pochopitelné hlasy volající po zrušení armády, případně po její drastické redukci a úplné profesionalizaci. Tyto názory sice nereflektovaly skutečný stav, nicméně byly logickým vyústěním určitého rozčarování z role armády ve společnosti, neexistence diskuse o otázkách bezpečnosti a nízké míry transparency vojenské organizace.

Tabulka 2

Charakter informací o armádě v letech 1991-95

Informace	pozitivní	neutrální	negativní
1991	7 %	81 %	12 %
1992	5 %	84 %	11 %
1993	2 %	93 %	5 %
1994	2 %	92 %	6 %
I. - X. 1995	2 %	92 %	6 %

Od roku 1991 poklesl počet kritických sdělení v masmédiích na polovinu, podobný trend jsme zaznamenali ovšem i u pozitivních sdělení. Výrazně vzrostl počet informací neutrálního charakteru.

Současné došlo i ke změně obsahu samotných informací (viz tab. 2). Neobjevují se již útoky politického charakteru, což je další známkou toho, že civilní kontrola armády je standardní. Kritické poznámky mají převážně dva podtexty. Prvním jsou ekonomické otázky. Jde o veřejné zakázky a vojenský rozpočet. Druhým jsou lidi v čele ministerstva

obranu, což platilo především pro rok 1994, kdy se značná pozornost věnovala tzv. bosenské iniciativě bývalého ministra obrany A. Baudyše a pak jeho odvolání.

V důsledku hodnotových změn ve společnosti, které jsou podporovány i zlepšující se ekonomickou situací, budou mezi mladší generací stále sílit skeptické postoje vůči armádě a vojenské službě. Možnost radikálního odmítní vojenské služby není sice pravděpodobná, ale akceptace této varianty bude daleko širší, což bude mít svůj odraz i v některých tlcích na armádu. Současně je potřeba vzít v úvahu, že postoje vůči armádě budou výrazně ovlivněny celkovou informovaností, což signalizují výsledky některých posledních výzkumů (pracují s tzv. *PR-hypotézou*¹²⁾) věnující se problematice aktivní informační politiky a postojů veřejnosti k některým otázkám bezpečnosti.

* * *

Hodnotí-li zahraniční experti armády bývalého komunistického bloku, shodně uznávají, že Armáda České republiky prošla nejvýraznější změnou v oblasti vztahů armády a společnosti a že tyto vztahy můžeme nazvat standardními, i přes některé přetrvávající problémy. Česká armáda nebyla zatažena do politiky a do boje mezi jednotlivými složkami státní moci a správou, jako například v Polsku, kde armáda byla místem střetů mezi prezidentem a premiérem. Nedošlo zde ani k remilitarizaci ministerstva obrany jako v Maďarsku a Bulharsku. Nevznikla zde staronová nomenklatura jako v Rumunsku. Neexistují zde blízké vztahy mezi některými skupinami důstojníků a nacionalistickým hnutím jako v Bulharsku, Rumunsku a na Slovensku.

Přesto všechno je nutné poznamenat, že k nápravě některých vztahů v oblasti koexistence armády a společnosti je ještě dlouhá cesta. Jedním z úkolů, na který bychom neměli zapomínat, je kvalifikovaný odborný přístup k této problematice, s nímž se setkáváme v mnoha zemích západní Evropy. Jako příklad můžeme uvést expertní tým poradce generálního tajemníka NATO pro střední a východní Evropu Chrise Donnellyho, skupiny studující vztahy armády a společnosti na King's College v Londýně, případně aktivity Marshall Centre for European Security Studies v SRN.

„Technokratickou expertizu“, která vždy byla a bude vlastní armádě jako byrokratické instituci, bude třeba nahradit „mnohohodnotnou expertizou“, která se v poslední době prosazuje na mnohých amerických univerzitách jako nový trend v oblasti společenských věd. Jde o trend kombinující sociologické, politologické, psychologické, žurnalistické, matematické, počítačové a modelové, filozofující a jiné přístupy k jednotlivým problémům. Otázka vztahů armády a společnosti totiž nemůže být redukována jenom na otázku civilní kontroly armády. Jde o problém daleko širší, a nebudeme-li mu věnovat pozornost v současnosti, budeme za to platit v budoucnosti.

Poznámky:

¹⁾ Holbrooke R. C., International Herald Tribune, March 1995, Foreign Affairs, March/April, 1995.

²⁾ Bebler A., NATO Review, No. 4, 1994, s. 28.

³⁾ Jeffrey Simon, National Defense University 1995, s. 130-156.

- ⁴⁾ *Sociální síť* je sociologický pojem vyjadřující vazby formální a neformální povahy, mající mocenský, ekonomický, sociální, klientelní atd. charakter a umožňující komunikaci v rámci společnosti, případně společenských institucí.
- ⁵⁾ *Personální unie* jsou sociologickým pojmem vyjadřující tendenci ke vzájemné podpoře v rámci určité více či méně uzavřené skupiny.
- ⁶⁾ Blíže viz Sarvaš Š., *Pracovní spokojenost důstojníků evropských armád*, Závěrečná zpráva, VÚSV 1994.
- ⁷⁾ Institut sociologických studií, Fakulta sociálních věd UK Praha, srpen 1995.
- ⁸⁾ Uvedené údaje jsou z výzkumů Institutu pro výzkum veřejného mínění.
- ⁹⁾ Institut sociologických studií, Fakulta sociálních věd UK Praha, srpen 1995.
- ¹⁰⁾ Blíže viz Hendrych J., *Vztah občanů ČR k bezpečnosti, armádě a vojenské službě*. HPÚ MO ČR, Praha 1995.
- ¹¹⁾ Tzv. *Bettova zpráva* je analýza připravená bývalým generálním manažerem British Telecom na zakázku britského parlamentu a vlády. Bettova komise analyzovala systém řízení a personální struktury v britské armádě a navrhla radikální změnu řízení spočívající např. ve zrušení několika vojenských hodností, snížení počtů důstojníků a zvýšení počtů poddůstojníků, výraznější pravomoci na nižších stupních ap. Její aplikací by došlo k výraznému přiblížení vojenské struktury strukturám moderních zaměstnaneckých organizací.
- ¹²⁾ *PR-hypotéza* klade důraz na včasnou a celostní informovanost žurnalistů s vlastními interpretacemi a závěry. V tomto případě značná část žurnalistů přebírá tyto interpretace a informovanost veřejnosti je do jisté míry ovlivňována zdrojem informace. K této pracovní hypotéze se však objevily i výhrady ve smyslu, že ve svém důsledku omezuje veřejnou diskusi, protože tisk interpretuje události a problémy z pohledu státních orgánů a nepřináší kritické pohledy.